

JAKAB István

**A szlovákiai magyar nyelvhasználat és nyelvművelés
időszerű kérdései**

Mielőtt a témát részletesebben kifejteném, szólok a szlovákiai társadalmi háttérrel, amely sokban hasonlít a többi utódállamban élő magyar kisebbség ilyen jellegű háttéréhez, helyzetéhez. Trianon és a második világháborút követő párizsi béke gazdasági, államigazgatási és sok más szempontból is megosztotta a magyarságot, úgyszólván csak a nyelv maradt meg olyan szálnak, amely az anyaországhoz fűzheti a leválasztott részek magyarjait. Sajnos, ezen a köldökzsinóron nem áramlik elegendő táplálék az utódállamok magyarjaihoz, hiszen a fejlődés oly rohamos, az új fogalmak nevei oly nagy mennyiségben keletkeznek, hogy a meglévő csatornákon át – sajtó, televízió, rádió, személyes érintkezések útján – csak vékonyan csordogálva és alaposan megkésve jutnak el az ezeket türelmetlenül váró kisebbségi – elsősorban a sajtóban dolgozó – magyarokhoz. S mi történik addig, míg a nyelvi újdonságokról tudomást szereznek? Az, ami lehetséges számukra: országuk többségi nyelvéből fordítják le szavak és szóelemek szerint az idegen megnevezéseket. Emellett hatnak a magyar lakosság nyelvi tudatára az idegen nyelv mondatszerkesztési, tehát nyelvtani szabályai is: szaporodnak magyar beszédünkben a tükörszerkezetek. Ezért érthetetlen számunkra, józanabb nyelvű művelők számára mindkét országban, hogy akadnak nyelvészek nálunk is, de főként Magyarországon, akik valamiféle áldemokratizmustól indítatva azt a nézetet vallják: a kisebbségeket nyelvi tekintetben is önállósítani kell. Azt hirdetik, nem kell nekünk, kisebbségieknek a magyarországi standardhoz igazodnunk, alakítsuk ki otthon a saját standardunkat. Úgynevezett állami nyelvváltozatok létrehozásának szükségességét hirdetik – a magyaron belül. Azt próbálják kimutatni, hogy a magyar máris több

központú nyelv, akárcsak az angol vagy a német, s nálunk már akadnak olyanok is, akik „szlovákiai magyar standardot” emlegetnek, miközben a magyar nyelv különfejlődése miatti aggodalmainkat megalapozatlanul tartják. De ha ők már a szlovákiai magyar standard elismerésének a szükségességét hirdetik, ezzel tulajdonképpen el is ismerték a különfejlődésnek nemcsak a veszélyét, hanem a tényét is. Ha mi a nyelvi egység megtartása mellett szállunk síkra – ezen itt természetesen a nyelvnek olyan állapotát értve, hogy minden magyar nehézség nélkül megértse a másikat –, akkor ők azzal kontráznak, hogy a nyelv úgysem egységes, hiszen sok szempontból különbözhetnek egymástól az egyes változatok. Ez igaz, sőt én még hozzáteszem, hogy ugyanabban a faluban családonként is lehetnek eltérések. De itt nem erről van szó, s a szavakon való lovaglás csak eltereli a figyelmet a lényegről. Ami a magyar nyelv többközpontúságának gondolatát illeti, annak elfogadása kész öngyilkosság lenne. Az angol nyelv valóban többközpontú: Angliában, az Egyesült Államokban, Ausztráliában, sőt Kanadában is külön-külön központúnak tekinthető. Igen, de a nemzeti nyelv rangján használják, s mint ilyen tölti be funkcióját. Ezekben az országokban semmiféle többségi nyelv nem hat rá. A magyar nyelv viszont az utódállamokban kisebbségi nyelv, s zúdulnak rá a többségi nyelvek hatásai. Még úgy sem lehet hatékonyan védekezni e hatások ellen, hogy az anyaországi standardhoz igazodunk, mert azzal sincs meg az intenzív nyelvi kapcsolatunk: nem élünk az anyaországi társadalomban, nem veszünk részt tevékenyen a magyar nyelv fejlesztésében, csak tudomást szerzünk így vagy amúgy egy-egy új nyelvi jelenségről. Mi lenne velünk, ha feladnánk ezt a hátszögöt, hátteret?

Tévedés ne essék, nehogy azt gondolja most valaki, mi nem vagyunk hajlandók elismerni, hogy az idegen hatás egyszerűen létezik, s a kisebbségi magyar nem tehet arról, hogy az hat rá, a „lelketlen” nyelv művelők mégis azt várják tőle, hogy használja a magyarországi standardot. Erről szó sincs. Aki nem számol közülünk az idegen hatással, az bekötött szemmel és bedugott füllel jár. Igaz, egy ideig nem akartuk tudomásul venni, hogy ez a hatás „nyelvi” következményekkel is jár, csak „nyelvhasználatinak” tekintettük: van egy közös magyar nyelv, s annak felvidéki használatára hat a szlovák. A hibákat is csupán nyelvhasználati hibaként kezeltük, nem pedig nyelviként. De rá kellett döbbernünk, hogy ez a hatás már nemcsak szókészleti, hanem nyelvtani is, s Benkő Lorándnak a belső nyelvtípusokról szóló elmélete szerint vizsgálva a kérdést, egy belső nyelvtípus jellegű változat alakult ki a nyelvjárást levetkőző, de a

művelt köznyelvet még nem uraló társadalmi rétegekben. Sajnos ide tartozik a pedagógusok nagy része is, különösen, ha magánérintkezésben használja a magyart. Tehát erre a mi sajátos nyelvváltozatunkra, amelyet valóban sokan használnak, kettős hatás jellemző. Egyfelől egyik vagy másik nyelvjárás, másfelől a szlovák nyelv hat rá. Én ezt a változatot 1989-ben a *Magyar Nyelvőr* 2. számában, *A magyar nyelv szlovákiai változatai* című cikkemben regionális köznyelvnek minősítettem. Ebből nálunk – minthogy három nyelvjárás hatása érvényesül, a szlovák azonban mindhárom területen ugyanúgy hat – három is van. Ezeket így neveztem: szlovákiai palóc vidéki regionális köznyelv, szlovákiai északkeleti regionális köznyelv és csallóközi regionális köznyelv. Ezeket a változatokat szubstandard jellegűeknek tekintem: magánérintkezésekben, bizalmas, baráti beszélgetésekben használja az, aki akarja, de az oktatásügyben, a tudományban, a sajtóban és a kulturális szférában a magyarországi standardhoz kell igazodnunk. Az a véleményem, hogy a magyarországi standard változat szókészlete kiegészíthető a mi specifikus szókészleti elemeinkkel (alapiskola, szakosító tagozat stb.) anélkül, hogy más nyelvváltozatnak kellene minősítenünk az ezzel kiegészített változatot. Nem értek tehát egyet azokkal, akik szerint az általam regionálisnak és szubstandardnak tekintett változatot szlovákiai magyar standarddá kellene emelnünk, s mellőznünk lehetne a magyarországi standardot. Néhány kérdést feltettem ezeknek az embereknek a *Magyar Nyelvőr* 1994. évi 3. számában is, többek között azt, hogy ha lenne külön szlovákiai magyar standardunk (a többi utódállamban élő magyar kisebbségeknek szintén), vajon melyik magyar nyelvre fordítanánk. Eddig még senkitől sem kaptam választ erre a kérdésre. S arra sem, hogy a mi esetünkben a három regionális változat közül melyiket emelnénk a közös szlovákiai magyar standard szintjére.

Mint rámutattam, ennek a felfogásnak van egy kétségtelen előnye. Ha ugyanis minden eddigi hibának tartott jelenséget szentesítünk, akkor nem lesz hiba, nem lesz, ami ellen küzdjünk, nem lesz szükség nyelvművelésre sem. Azt talán fölösleges is megjegyezni, hogy az ő „nyelvi tervezésükkel” nem lennénk képesek megmaradni egy ilyen standard ésszerű határain belül. Ha megnyitjuk a zsilipeket az egyre liberálisabbá váló megítélések szerint szükségesnek minősített szókészleti elemek előtt, sőt befogadjuk a tükörszerkezetek közül is mindig a szükségesnek tekintetteket, az beláthatatlan következményekkel járna egyrészt anyanyelvünkre, másrészt kisebbségi magyarjainkra nézve. Látszólag a kisebbségek dolgát könnyítenénk meg azzal, hogy a nyelvhasználati kö-

vetelményeket csökkentenénk, problémamentesebbé tennék a kommunikációt – persze csak ugyanahhoz a kisebbséghez tartozók számára –, de ezzel a nyelvhasználat kulturáltsága is csökkenne, s megnehezítenék a kommunikációt az anyaországiakkal és más kisebbségekkel. Egy szerencsénk azért van: értelmiségijeink nagyobb része nem a saját könnyebbségét keresi, hanem készséggel elismeri, hogy hibásan használja az anyanyelvét, de azt tartja, hogy nem az igényesség csökkentése a helyes megoldás, hanem az anyaországi magyar standard minél tökéletesebb elsajátítása. Vagyis saját maga lejárátásának tekintené egy alacsonyabb szintű nyelvváltozat elfogadását, arról nem is szólva, hogy veszélyesnek tartja az egyetlen szál, a köldökzsinór elvágását, amely az anyaországhoz fűzi a kisebbségi magyarságot. Szememre vetik egyes nyelvészek, hogy érzellemmel fűtötten vitatkozom erről a kérdésről, nem vagyok toleráns. Őszintén kijelentem, nyelvi jelenségekről hajlandó vagyok vitatkozni: higgadtan, toleránsan. De itt másról van szó. Itt a nyelv létét látom veszélyeztetve, s ezzel a kisebbségi magyarság létét is. Itt tehát már nem vitának van helye, hanem – ha kell – harcnak. Engem ez a gondolat vezet. Teljesen egyetértek Grétsy Lászlóval, aki az 1992-es nyelvművelő konferencián meghirdette a nemzetközypontú nyelvművelés elvét; az ehhez való igazodást tartom helyesnek.

Akad, aki a nyelvművelés hatóterületét csak a standard változatra akarta korlátozni, kijelentve, hogy csupán ennek alakítását tűzhetjük ki célul. Ami ezen a szférán kívül esik, ahhoz semmi köze a nyelvművelésnek. Tehát a magánérinkezésekben, az értelmiségiek között nem nyilvánosság előtt zajló beszélgetések nem tartoznak a nyelvművelés illetékességi körébe. Ez azt bizonyítja, hogy nemcsak én vagyok intoleráns, hanem az efféle elméleteket gyártók is. Ki tilthatja meg a nyelvművelésnek, hogy akár a regionális köznyelveket, akár a nyelvjárásokat használókkal is foglalkozzék? Egyetértünk azzal, hogy ne bíráljuk a standardon – természetesen a magyarországin – kívül eső nyelvhasználati jelenségeket, de hogy ne alakítsa, ne segítse a nyelvművelés – természetesen kellő tapintattal és elfogadható módszerekkel – még az ismeretterjesztés szintjén se az ezen kívül eső nyelvváltozatokat használókat, azzal nem érthetünk és nem is értünk egyet. Elvégre minden magyarnak, sőt a magyar nyelv iránt érdeklődő minden embernek joga van nyelvi műveltségének fejlesztéséhez, s joggal várja el a nyelvműveléstől, hogy segítségére legyen ebben. És nyelvművelésünk ezt a segítséget meg is adja mindenkinek.

Talán a kelleténél többet foglalkozom nyelvelméleti kérdésekkel, s

aránylag kevés szó esett a nyelvhasználatunkat meghatározó társadalmi kérdésekről, főként a gazdasági-államigazgatási körülményekről, s egyáltalán nem beszéltem még a szó szoros értelmében vett nyelvhasználati problémákról, vagyis a sajátos nyelvhasználati jelenségekről.

Szlovákiában a közélet nyelve a szlovák, a magyar csupán az egyik kisebbségi nyelv, s mint ilyen, elsősorban a családi életben, továbbá a magyar tannyelvű iskolákban használatos. A közéletben csak bizonyos magyar rendezvényeken, valamint a legalsó – általában falusi – közigazgatási szinten, ezenkívül a sajtóban, a rádióban, a rendszertelen és rövid televízióadásban, valamint a szépirodalomban jut szerephez. Sajnos, az egyoldalú „kiszorítódsi” állandóan folyik: nemcsak a rádió- és televízióadások idejét csökkentetik nagy buzgalommal, hanem a magyar tannyelvű iskolákban is szeretnék bevezetni néhány tantárgy szlovák nyelvű oktatását. *Talán a rendszerváltás után, a magyar politikai élet fellendülésével több szerephez jutott nyelvünk is, hiszen a magyar pártok és mozgalmak politikai összefüvetelien a magyar szó járja, de alapjában alig változott a helyzet 1970 óta, amikor Derne László egykori pozsonyi vendégtanárként így írt a Madách Kiadónál megjelent *Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról* című könyvében: „...a nemzetiségi magyar vidékeken a magyar nyelvhasználat két szinten aktív: a legalsón (a családi és falusi igazgatási szinten) meg a legfelsőn (a szépirodalom és a publicisztika szintjén). Ami közben van, az – több-kevesebb kivételt nem számítva most – nem magyar nyelven folyik.” (39.) „...problémái leginkább a középső szinten vannak: a szakmai és a társadalmi-igazgatási rétegben. Ez az, amelynek aktív gyakorlata az adott helyzet folytán nem alakult ki eléggé...” (101.)*

E demei megállapítások még ma is helytállóak; sajnos nem ment végbe akkora fejlődés, amely megingathatta volna ezeket. A műveltebb rétegek nyelve erősen nyelvjárásias, s a szlovák hatástól sem mentes. Deme szerint „a mindennapok nyelvhasználatát sok vulgáris és idegen elemet tartalmazó keverék nyelv” (39). Az is természetes, hogy ennek a nyelvi rétegnek a fejletlensége a szépirodalom és a publicisztika nyelvhasználatán is érezhető. Hiszen mind a szépirodalomnak, mind a publicisztikának – mutat rá a szerző – „természeténél fogva át kell ölelnie – témáiban és nyelvében – az élet egészét: beszélnie kell a termelésről és a termelő emberről, az igazgatásról s vele együtt az igazgatókról és az igazgatótákról, minden témáról, ami az életben van. Tehát magyarul kell tükröznie azt is, ami magyarul nincsen... Így tehát a szépírónak meg a publicistának »meg kell teremtenie« e témakörök magyar nyelvű anyagát, hogy beszélhessen róluk.” (39.)

A művelt köznyelv fejlődésének a letéteményese az értelmiség. Igaz, hogy a magyar tannyelvű középiskolákból már sok fiatal került ki az utóbbi negyven évben, én mégsem tudok egyetérteni azokkal, akik azt állítják: van magyar értelmiségünk. Magyar értelmiség mint réteg még nem alakult ki, nem is alakulhatott ki nálunk éppen amiatt, mert körülményeink közt ennek nincsenek meg a társadalmi feltételei. Értelmiségről csak akkor beszélhetnénk, ha ez a réteg mind a munkahelyén, mind a közéletben, esetleg még a magánéletben is (bár ez utóbbi nem szükségképpen) ugyanazt a közös nyelvváltozatot használva végezné tevékenységét. Nálunk ez talán csak a pedagógusokról mondható el. Nincs tehát magyar értelmiségünk, nálunk csak magyar nemzetiségű értelmiségiek vannak. A nem pedagógus értelmiségiek ugyanis más nyelvű környezetben dolgoznak. Például a magyar nemzetiségű műszaki értelmiségi a munkahelyén – igen kevés kivételtől eltekintve – szlovákul érintkezik a munkatársaival, feletteseivel, közéleti tevékenységének nyelve pedig attól függ, milyen lakosságú helységben, illetve milyen szerv vagy szervezet tagjaként tevékenykedik. S csupán a családja vagy magyar nemzetiségű kollégái, barátai társaságában használja anyanyelvét, míg nincs szó szakmai kérdésekről. Mert ha azokról esik szó, a kollégákkal is szlovákra váltanak át, másokkal meg szlovák szakkifejezéseket vagy ezek legjobbnak vélt, szó szerinti fordítás útján megalkotott megfelelőit használva kommunikálnak. Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen az egyetemeken, főiskolákon szlovák képzést kaptak, de ez azt is jelenti, hogy az anyanyelvi fejlődésben az érettségi szintjén megálltak, sőt az idegen nyelvű környezet hatására nyelvhasználati készségük bizonytalanabbá vált. Különösen a pedagógusképzésben látható ennek az egynyelvű képzésnek a negatív hatása, ugyanis egy magyar tannyelvű iskolában tanító történelem, földrajz, biológia, kémia, matematika stb. szakos pedagógusnak magyar nyelven kell tanítania a szlovák nyelven elsajátított tananyagot, így az oktatásban elengedhetetlenül szükséges szakszókészletet is, noha ezt nem is ismeri magyarul. Ezt a hiányt magánszorgalomból kell pótolnia. A tanulók nemegyszer egyéni szakmai tükörszavakat és -kifejezéseket hallanak és sajátítanak el.

Az eddig vázoltakból az következik, hogy nyelvhasználatunk elmarad a nemzeti nyelvhasználati szinttől. Jóval több a nyelvhelyességi hiba a sajtóban, a mindennapi beszédben, mint Magyarországon. Az egész magyar nyelvterületen előforduló, vagyis az általánosan ismert hibatípusok kisebbségi körülmények között nagyobb számban jelennek meg, mert nálunk nagyobb a nyelvi elbizonytalanodás. Például tollforgatóink

nehezebben tudnak különbséget tenni a nyelvjárási és a köznyelvi szóalakok között, mint magyarországi kollégáik, így cikkekben találkoztam már az ingyér, meztelláb, az egyikőjük analógiájára a másikójuk, harmadikójuk alakokkal is, sőt „négylámpásos” Zsiguliról is olvastam. Az idegen szavak alakjára is hat a szlovákos forma: a szpartakiád gyakran *szpartakiáda*, az olimpia *olimpiáda*, a diploma *diplom*, a rehabilitáció *rehabilitácia*, a delegátus *delegát*, a trolibusz *trolejbusz*, a büfé *bufet*; szerencsére már inkább csak a beszélt nyelvben. Előfordulnak látni korrekciók is: aki nem tanult latint, de megfigyelte, hogy a szlovák a latin eredetű *-ió* végű szavakat *-ia* végződésűvé alakítja át (televízió – *televízia*, transzfúzió – *transzfúzia*), az nemegyszer ott is alkalmazza a „visszalatinosítás” módszerét, ahol eredetileg is *-ia* végződésűek a szavak; így lesz az evidenciából *evidenció*, a tendenciából *tendenció* stb. Azt meg már éppen csak megemlítem, hogy bizonyos divatos utónevek is gyakoriak szlovákos alakban: *Alica*, *Iveta*, *Adriena*, sőt ez utóbbinak van már egy „magyarosított” változata is: *Adrianna*.

A legtöbb problémát a szótévesztés, a hibás szóválasztás okozza. A sajtóban, valamint egészségügyi brosúrákban is olvashatunk *légi úton* terjedő fertőzésről; gyakran van a tornateremnek, értekezletnek vagy egyébnek is *küldetése* (rendeltes, szerep, cél, feladat helyett); a kritikátlan analógiakövetés miatt a képzőművészeti alkotásokat élvezők között *vájt szeműek* is voltak; s a vagonba belefagyott nyersanyagot kirakása előtt *kifagyasztották*. A hibás szóválasztások zömét a fordítás okozza. Nemcsak akkor fordítunk, amikor kezünkben van a szlovák szöveg, hanem szinte állandóan. A tükörszavak, tükörkifejezések mint magyarnak vélt szóképzési egységek élnek már legtöbbször nyelvi tudatában, s csodálkozunk, ha valaki felhívja a figyelmünket arra, hogy a magyar nyelvben az általunk használt elemnek nincs is olyan jelentése, mint amelyet mi tulajdonítunk neki. Általában az újabb, a szlovák nyelv közvetítésével megismert fogalmak nevét fordítjuk le szövelemek vagy szavak szerint, nem tudatosítva, hogy a két nyelv szavainak jelentésköre nem mindig egyezik. Így a problémákat *szétszedjük* elemzés helyett, a fejfájás vagy az idegesség *átmegy* rajtunk (nem pedig elmúlik, megszűnik), a gyógyszer *kiszedjük*, nem pedig beszédjük, az iskolai szakkörök *érdekkörök*, mert a szlovák *záujmový krúžokot* így fordítjuk le, az olajkályha *naftakályha* volt (amikor még olcsóbb volt a tüzelőolaj), mert a szlovákban *naftové kachle* volt a neve stb. Még kevésbé gondolunk az úgynevezett idegen szavak használatakor arra, hogy a két nyelvben ezeknek sem mindig egyezik a jelentésköre. Így Kassa már sokszor volt egyik lapunk

tudósítójának jóvoltából Kelet-Szlovákia *metropolisza*; gyakran rendeznek nálunk *ünnepi akadémiát* díszünnepély helyett, mert az akadémia szónak a szlovákban *ünnepély* jelentése is van, sőt egy fontos határozat – az egyik fordító szerint – nemcsak a vállalatokhoz, üzemekhez jutott el, hanem a *céhekhez* is, mert a szlovákban a *cech* szó többek között az üzemezésre is jelenti.

A szóhasználati hibáknál talán veszélyesebbek a mondattani jellegű, főként raghasználati hibák, mert ezek már a nyelv rendszerét teszik labilissá tudatunkban, jóllehet ezt a megállapítást a más felfogást valló nyelvészcsoport vezéregyénisége kontrázní próbálta. Szlovákos vonzások: vakbélre operálják, a májára kezelik, rákra hal meg, hívok *neked* telefonon, Jancsi megnősül Margittal, vagy *elveszik egymást*, ilyen vagy olyan témára ad elő stb. Szlovákos ragozásmód: alapiskolán, középiskolán, gimnáziumon tanul stb.

Az eddig elmondottakból is látható, hogy nyelvművelésünknek van elég gondja. Talán érthető, hogy legfontosabb alapelve ez: egyetlen magyar nyelv van. Bármennyire terjed is a már említett másféle nézet, mi azt valljuk: nincs szlovákiai magyar nyelv, csak esetleg a közös magyar nyelvnek szlovákiai szubstandard szintű, pontosabban nyelvjárási és regionális köznyelvi változatai vannak, s a magyarországi standard szlovákiai használatáról beszélhetünk. Ennek az elvnek a rögzítését és munkánk alapjává tételét nagyon fontosnak tartjuk, hogy nyelvünk még nagyobb arányú különfejlődését vagy éppen különfejlesztését megakadályozzuk.

Régebben is voltak képzetlen szerkesztőknek és fordítóknak olyan próbálkozásai, hogy elfogadtassák a „szlovákiai magyar nyelv” gondolatát és ezzel a szolgai fordítás elvét. Azzal érveltek, hogy Szlovákiában élünk, s nekünk az ottani szakkifejezéseket kell használnunk magyarul is, mert így magyarjaink könnyebben megjegyzi mindkét változatot: a szlovákot is, a magyart is. Ez az elv nemcsak a szlovák nyelvészek számára volt idegen, hanem a hivatalos szervektől sem kapta meg a remélt támogatást. De ki tudja, meddig nem kapja meg, különösen, ha magyar részről is támogatják? Bízunk abban, hogy ma már fordítóink és szerkesztőink is más véleményen vannak, s ők is Deme László szavaihoz tartják magukat: nem az a legény, aki kitalál, hanem aki megtalál. Vagyis a fordítás helyes módja a szlovák szó vagy kifejezés értelmi magyar megfelelőjének megkeresése, megtalálása.

A kezdeti egyéni jellegű nyelvművelésnek igen szerény intézményesített formát adhattunk: a Szlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága szer-

vezi és irányítja ezt a tevékenységet. A nyelvi ismeretterjesztésnek több lap is helyet ad: az *Új Szó*, *A Hét*, a *Szabad Újság*, a *Tábortűz* stb., sőt a Szlovák Rádió magyar adása is. Szerkesztőségek, klubok, iskolák szerveznek nyelvművelő előadásokat. Legnagyobb nyelvművelő rendezvényünk a Kazinczy-napok néven ismeretes kassai összejövetel. Ezt minden évben megrendezzük hazai és magyarországi előadókkal, sőt az utóbbi időben erdélyi, vajdasági és kárpátaljai előadók is részt vesznek rajta. Ennek keretében bonyolítjuk le a szép magyar beszéd versenyének országos döntőjét is. Néhány nyelvművelő kötet is megjelent már: Deme László említett művén kívül egy közös kötet hazai szerzőktől, ezt az én három önálló kötetem (most hagyja el a nyomdát a negyedik) és Mayer Judit könyve követte. Tesszük, ami erőnkől telik, s amire lehetőségünk van.

Valóság, 1995, 7. 87–92.